

Västgötadeln av Monumenta Sveo-Gothorum. Efter handskriften F. h. 9 i Kungliga Biblioteket utgiven och kommenterad av Benny Jacobsson. Föreningen för Västgötalitteratur, Skara 2012. 72 s. text, 150 s. bilder. ISBN 978-91-86681-08-1.

De gamla antikvarierna på 1600-talet var flitiga med att samla in uppgifter och avbilda fornminnen. Många av deras samlingar väntar fortfarande på en utgivare. Tack vare vår ökande kunskap om fornminnen och andra lämningar blir de gamla uppgifterna allt användbarare. Många av dem blir värdefulla bitar i ett pussel, som med tiden får allt fler bitar och kan uppvisa en allt rikare och fullständigare bild av forntiden. Nu har Föreningen för Västgötalitteratur bidragit med en utgåva av västgötadeln i *Monumenta Sveo-Gothorum*, avbildningar utförda huvudsakligen genom Johan Hardorps försorg och sammanställda av Johan Peringskiöld. Föreningen är känd för sin värdefulla utgivning i skiftande ämnen med anknytning till Västergötland. Alla skrifter har bestående värde för forskningen, men somliga ämnen är så smala att man är tacksam för att ett förlag vill satsa även på sådana skrifter. Föreningen arbetar ideellt. Den får donationer och har fonder. Pengarna förval-

tas väl och ger god avkastning. På så vis har denna utgivning blivit möjlig.

Föreliggande skrift innehåller avbildningar av kyrkor (med klockstaplar), gravstenar, adliga begravningsvapen och fornminnen inom Västergötland, närmare bestämt inom gamla Skarborgs län. Insamlingen har alltså inte omfattat hela landskapet. Dock är Läckö grevskap, det vill säga Åse, Kållands och Kinnefjärdings härader, väl företrätt. För Läckö grevskap tecknades en storståtlig titelsida med ätten de la Gardies vapen, tre mytologiska figurer samt avbildningar av Läckö slott och två runstenar. Innehållet i boken visar alltså tydligt att Magnus Gabriel de la Gardie, greve till Läckö, har betytt mycket för verkets tillkomst.

Arkitekturhistoriskt inriktade forskare har mycket att hämta vad gäller kyrkor och klockstaplar. Forskare inom ämnen som runologi, heraldik och arkeologi får likaså tillgång till ett rikt material.

Tidens tycken betyder givetvis mycket för vad man väljer att avbilda. Tecknarna bakom verket tycks aldrig ha försummat att avbilda runstenar och andra runinskrifter. Dessa ansågs tydligen som högvärdiga svenska »monumenter». På titelplanschen till avdelningen om Läckö grevskap avbildas som sagt två runstenar. De var tydligen angelägnare än grevskapets många och väl dokumenterade kyrkor. I våra dagar är intresset för medeltida kyrkoskulpturer och dopfuntar mycket stort. Inte en enda skulptur eller dopfunt finns tyvärr avbildad.

Inte heller har tecknarna försummat något tillfälle att avbilda adliga begravningsvapen. Under den svenska adelns storhetstid var självfallet intresset för dem större än i våra dagar, då endast våra (alltför) fåtaliga heraldiker ägnar sig åt detta ämne.

Adelsvapnen visar att tecknarna var inriktade på herremanskulturen. Detsamma visar de avbildade gravvårdarna. Många förnämligare gravstenar är avbildade, däribland flera vackra liljestenar. Man ser på de sentida gravhällarna åtskilliga krigsmän i rustning och med svärd, uthuggna i sten tillsammans med hustru och barn.

Man skönjer alltså ett syfte bakom verket. Tecknarna ville lyfta fram de gamla göthiska kämparna, deras fornminnen och minnesstenar med runor. En gång hade – menade den tidens historie-skrivare – göterna (goterna) tågat ut från Sverige och i sinom tid erövat kejsarstaden Rom och upprättat ett rike i Italien. På samma sätt hade i samtiden de svenska härarna genomkorsat Ryssland, Polen och Tyskland. De hade intagit Moskva och Warszawa och hotat kejsarstaden Wien. Krigsbefälen var eller blev adelsmän, och därför lyfter man fram deras begravningsvapen och gravhällar. Den nyvordna svenska stormakten vill – liksom i Erik Dahlberghs Suecia-verk – visa upp både minnen från sin forntida storhetstid och minnen från sin sentida storhetstid. Detta syfte gör boken ytterligare intressant och förklarar delvis urvalet av uppgifter.

Att tecknarna hade ett syfte förringar emellertid inte värdet av deras teckningar. De har av allt att döma hållit sig så nära verkligheten man kan begära. Källvärdet är så vitt jag kan se högt. Närmast till hands för jämförelser ligger just Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*, som är beryktat för sina överdrifter. Jämför man *Monumentas* bilder av Läckö slott med Dahlberghs kopparstick och nutida fotografier, så förstår man att *Monumentas* tecknare var både noggranna och ärliga.

Dock har de varit angelägna om att avbilda kyrkorna (och förmodligen även fornminnena) så att de ter sig fördelaktigast. Kyrkorna är genomgående avbildade från söder, oftast något från sydost (så att koret syns), men ibland även från sydväst. En av anledningarna till att tecknarna har ställt sig söder om kyrkorna är att allmänheten nästan alltid gick in i kyrkan genom ett vapenhus på södra sidan. Södra sidan uppfattades som kyrkans framsida. Viktigare än så var säkerligen att de flesta av fönstren brukade finnas på sydsidan, som givetvis var soligast. Åt norr hade man få eller inga fönster. På norra sidan av kyrkan fanns heller inga gravar, och allt ont ansågs komma från norr. Norra sidan var därför inte lika ståtlig som den södra.

En enda kyrka är avbildad från norr, nämligen Norra Härene. Den har endast ett fönster åt norr. Verkets utgivare och mycket kunnige kommentator, Benny Jacobsson, har uppmärksammat denna avvikelse: »Det ovanliga perspektivet från norr är säkerligen valt för att kunna avbilda det Soopska gravkoret i mitten av teckningen.» Gravkoret, där för övrigt norra sidans enda fönster finns, har ett rikt utsmyckat gavelröste med många ornament uthuggna i sten. I detta fall fanns alltså den mest sevärda delen av byggnaden åt norr, och på denna bild kan man se även sakristian. En följd av tecknarnas förkärlek för det södra väderstrecket är att vi sällan får se sakristiorna, som vanligen låg på norra sidan av kyrkan, men desto oftare får vi å andra sidan se vapenhusen på södra sidan. Dessa är oftast timrade. Fönstren är som regel både få och små. Man hade visserligen börjat förstora fönster och uppta nya under 1600-talet, men först under 1700-talet blev psalmböckerna vanliga, och då behövde man mera ljus. Fler fönster upptogs och gamla förstorades. *Monumentas* tidiga teckningar är oskattbara. Tack vare dem har vi lätt att göra oss en föreställning om kyrkornas ursprungliga utseende.

Benny Jacobsson har gjort ett gott arbete. Hans inledning och kommentar är insiktsfulla och givande. Trycket är bästa tänkbara. Föreningen för Västgötalitteratur har skänkt forskningen en källutgåva av stort och förblivande värde. Det är önskvärt att även övriga delar av *Monumenta* blir utgivna. Vilka föreningar eller institutioner följer efter Föreningen för Västgötalitteratur?

Lars Gahrn

Mölnadal stadsmuseum

SE-431 82 Mölndal

Lars.Gahrn@molndal.se